

νὰ ἔξιθαισῃ τὴν πόλιν.¹ Εἶνε δὲ φανερόν, ὅτι οἱ δοῦκες ἐκέντηντο ἀρά' αν ἔπικριν παρὰ τὴν Καλλιρρόην καὶ ὅτι πλησίον αὐτῆς συνείσιζον νὰ προσείχωνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς «Παναγίας εἰς τὴν Πέτραν», ἵτις ἦτο ποτὲ ναὸς τοῦ Τριπτολέμου. Μετὰ δύο δ' αἰῶνας καὶ ὑπερέκεινα Γάλλος πρέσβυς ἐλειτουργήθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ, καὶ τις τῶν συντρόφων αὐτοῦ εἶρεν ἀναγεγλυμμένον τὸν σῷμαν λέοντα καὶ τὸ τρία κρίνα, τὰ σύμβολα ἐκεῖνα τῶν Φλωρεντίνων τραπεζεῖτῶν² ἄτινα, ὅντα γνωστότατα εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν πλησίον τῆς Φλωρεντίας μονὴν τῶν Καρθουσίων (Certosa) ἐκόσμουν μέχρι πρὸ ὅλης ἐτῶν εἴσοδον τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τοντοκορατίας παταρίου, ὥπερ διεδέχθη ἡ νέα 'Αγορὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Καλλιεργείας δὲ τῶν γραμμάτων ὀλίγα ἥπιάρχοντιν ἔχνη ἐν ταῖς Φλωρεντιακαῖς Ἀθήναις. Καὶ δὴ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀντωνίου ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις ὁ τελευταῖος τῆς πόλεως ἴστορικός, ὁ Λιόνικος Χαλκοκονδύλης, ὁ Ἡρόδοτος τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, ὃςτις ἀφηγήθη τὴν ἴστορίαν τῆς νέας περιστῆς ἐπιδρομῆς, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὁ μεγάλως συντελέσας εἰς διάδοσιν τῆς ἡλληνικῆς παιδείας ἐν Ἰταλίᾳ.³ Άλλος δέ τις τῶν ὑπηκότων τοῦ Ἀντωνίου, ὁ Ἀντώνιος Λογοθέτης, εἶνε γνωστὸς ὡς ἀντιγραφεὺς χειρογράφων ἐν Σιένῃ⁴, καὶ εἶνε φανερόν, ὅτι αἱ δύο ἐν τῷ τότε χρόνῳ ἵταλικαὶ αὐλαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἐθεωροῦντο ὡς κέντρα, ἐν οἷς ἄνδρες πεπαιδευμένοι ἡδύναντο νὰ εῖρωσιν ὑποδοχήν. Νεαρὸς Ἰταλὸς γράφει ἐξ Ἀρητίου (Arezzo), ὅπως ἐρωτήσῃ ἀν ὁ Ἀντώνιος Ἀτζαϊώλης⁵ ὁ Κάρολος Τόκκος ἡδύναντο νὰ δώσουσιν εἰς αὐτὸν ἔδραν νομικῆς, λογικῆς, ιατρικῆς, φυσικοῦ δικιαίου ἢ ἱμικῆς⁶. 'Άλλ' ἀτυχῶς δὲν μανθάνομεν, ἀν ἡ μετριόφρων ἀπαίτησις τοῦ παγγνώστου ἐκείνου ἔγεινε δεκτὴ ἢ οὔ.

Οὗτος ἐπὶ μακρὸν περίοδον τὸ δουκᾶτον τῶν Ἀθηνῶν ἀπήλαυνεν εἰδίγηνης καὶ εὐημερίας, διακοπείσης μόνον ὑπὸ ἐνσκήψαντος δεινοῦ λοιμοῦ, πρὸς δὲ τούτοις ἐλαττωθείσης ἔνεκα μεταναστεύσεως, τῆς πληγῆς ταύτης τῆς νέας Ἑλλάδος. 'Άλλ' οἱ νέοι "Ἑλληνες δὲν ἔχουσι τὸν διπλοῦν θεσμὸν τῆς δουλοπαροικίας καὶ τῆς

1. *Λαονίκου Χαλκοκονδύλη* σ. 215—6.
2. *Cornelio Magni Relazione* σ. 14 καὶ 40.
3. *Monfaucon Palaeogr. gr.* 7ii. 79. 94. Λάμπρου Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι σ. 25.
4. *Buchon Nouvelles Recherches* Τόμ. B' μέρ. α' σ. 276.

δουλείας, ἐιρ' οὖτος δέ την μεσαιωνική ποινωνία. Καὶ αὐτὴ δὲ η μεμοριωμένη κόμισσα τῆς Κειρακίηνίας ἐδύρησεν εἰς ἔγα τῶν ἔξα-
δέλφων αὐτῆς νεαράν δούλην, παρασχοῦσα εἰς αὐτὸν τελείως τὸ δι-
καιόμα τὰ πωλήσῃ αὐτὴν ἡ νύ διαιτέσυ ἄλλως αὐτὴν κατὰ βου-
λῆσσιν. Ἐπορᾶς δὲ ὁ Ἀντόνιος πᾶν τὸ δυνατὸν ὅπως κρατήσῃ
τοὺς χρησίμους Αλβανούς, οἵτινες εἶχον εἰσέλθει τοῖς ταῖς κτήσεις
αὐτοῦ πολυπληθεῖς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Καρόλου Τόκκου τῷ 1418
κατάληψιν τῆς Ἡπείρου. Εἰς δὲ τὴν συνετήγ πολιτεύαν τοῦ τελευταίου
Ἀριαγωνίου διοικούσης τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ δευτέρου Φλωρεντίνου δι-
αρτέλεται ἀλβανικὸς ἐκεῖνος ἀποικίσμός, ὃστις παρέσχεν εἰς τὴν
λεπτάγεων Ἀττικὴν πλῆθιος κρατερῶν γεωργῶν, λαζανήτων ἔτι
τίγητε ἀλβανικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ὑποικινησάντων διὰ τῶν
ἀλβανικῶν ὄνομάτων ἀττικῶν χωρίων, οἷα τὰ Σπάτα, Λιώσα, καὶ
Λιόπεση, τοὺς ἵταμοὺς φυλάρχους τῆς Ἡπείρου.¹ Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλ-
ληνικὴ ἐπίδρασις ηὕξείθη εὐσταθῶς ὑπὸ τὴν δυναστείαν, ήτις ἡτο
ἡδη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐξηλληνισμένη. Ο νοτάριος καὶ καγκελλάριος τῆς
πόλεως ἐξηκολούθησε νὰ εἶνε "Ἐλλην καὶ Ἐλλην ἀρχων ἔμελλε
τὸ πρῶτον νῦν ἀπὸ τῶν ἥμερῶν τῆς φραγγοκρατίας νὰ διαδραμα-
τίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηνῶν".²

"Οτε πρωῖαν τινὰ τοῦ 1435 ὁι θεοφάποντες τοῦ Ἀγτωνίου εὗρον
αὐτὸν νεκρὸν ἐν τῇ κλίνῃ αὐτοῦ μετ' ἀρχὴν τριάκοντα καὶ δέο ἐτῶν,
τὴν διαδοχὴν διεφιλονείκησαν δύο φατρίαι, μία Ἑλληνικὴ καὶ μία
ἴταλική. Καὶ διὸν Ἰταλὸς ὑποψήφιος, διὸν νεαρὸς Νέριος, πρεσβύτα-
τος υἱὸς τοῦ βαρόνου τοῦ Συκαμίνου Φράγκου Ἀτζαΐώλη, διὸν ὁ
θανὼν δούξ εἶχεν εἰσποιήσει ὃς κληρονόμον, κατέλαβε τὸ ἄστυ.
Ἄλλ' ἡ δούκισσα Μαρία Μελισσηνὴ καὶ διὸν συγγενής αὐτῆς Χαλκο-
νδύλης, πατήρ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πρωτεύοντον ἀνήρ ἐν Ἀθήναις,
ἐκδάτουν τῆς Ἀρροπόλεως. Ἀλλὰ διὸν Ἐλλην ἀρχων, συνειδώς, διὰ
διὸν Σουλτάνος ἡτο διὸν καθ' αὐτὸν κέριος τῶν πραγμάτων μετέβη εἰς τὴν
τουρκικὴν αὐλήν, ὅπως τύχῃ τῆς συνανέσεως τοῦ Μονομάτ Β' διὰ
τὸν σφρετερισμὸν ἐκεῖνον. Ο σουλτάνος ἀπέρριψε μετὰ περιφρονή-
σεως τὴν δωροδοκίαν τοῦ Ἀθηναίου πολιτευτοῦ, ἐνέκλεισεν αὐ-

1. Σπ. Λάμπρου "Ἡ ὄνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν
ἐποίησις τῶν Ἀλβανῶν" (Ἐπετ. Παρν. ἑτος Α' 1896) σ. 184 ἐ.

2. "Ο Μιχαὴλ Λάσκαρις, διὸν Ἀθηναῖος πατριώτης τοῦ δεκάτου τετάρτου
αἰῶνος, ἐν τῷ δράματι τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ «Ἡ δούκισσα τῶν Ἀθη-
νῶν» εἶνε ἀτυχῶς ποιητικὸς ἀναγρονιστός.

τὸν εἰς φυλακήν, καὶ ἔστειλε τὸν φοβερὸν αὐτοῦ στρατηγὸν Τουραχάν, ἵνα καταλάβῃ τὰς Θήβας. Ἀλλὰ καὶ τότε ἡ Ἐλληνὶς δούκισσα δὲν ἐγκατέλιπε πᾶσαν ἐλπίδα νὰ ἔξασφαλίσῃ τὰς Ἀθήνας ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἰδέας. Καὶ δὴ διὰ τοῦ ἴστορικοῦ Φραντζῆ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος, ὅντος τότε ἐνδος τῶν δεσποτῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ κυριωτάτου προμάχου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως ἔκεινος μὲν γείνηδον τῶν Ἀθηνῶν, ἔκεινη δὲ λάβῃ ὡς ἀντάλλαγμα γαίας πλησίον τῆς γενετείρας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἔκεινο δὲ οὐ σχεδὸν σύμπασα ἡ Ἐλλὰς ἔμελλε νὰ ἐνωθῇ ὑπὸ τὸν αὐτοκρυπτοικὸν ρίχον, ἀπέτυχεν. Υπῆρχεν ἐν Ἀθήναις φατρία Ἐλλήνων ἔχθρικὴ πρὸς τὸν Χαλκοκονδύλην, ἐπειδὴ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα ἥπιοῦς πάντοτε χαρακτηριστικὸν τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἐλλήνων, καὶ ἡ φατρία αὕτη συγέπραξε μετὰ τῶν Φλωρεντίνων, δελεάσασα ἔξέβαλε τὴν δούκισσαν ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀνηγόρευσε δοῦκα Νέριος τὸν Β'. Ο γάμος τοῦ νέου δουκὸς μετὰ τῆς κήρας δουκίσσης¹ καὶ ἡ ἔξορία τῆς οἰκογενείας τοῦ Χαλκοκονδύλη ἔξησφάλισε τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην τῆς σεσαλευμένης πόλεως, ὅ δὲ σουλτανὸς μετὰ μεγάλης προθυμίας ἐπέτρεψεν εἰς Φλωρεντίνον ἡγεμονίσκον νὰ διατηρήσῃ τὴν σκιὰν ἔκεινην τῆς ἀρχῆς ἐφ' ὅπον ἐπλήρωνε τακτικῶς τὸν φόρον.

Ο ἄτονος καὶ μαλιθακὸς Νέριος Β' ἡτο προσφορώτατος ὡς πλαγὴν τῶν Τούρκων. Καὶ ὅμως, καθ' ἂν οὐκ δλίγοι τῶν ἀσθενῶν ἀρχόντων, «δ κύριος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν» φαίνεται, ὅτι εἶχε καταστῆ ἀντιδημοτικὸς διὰ τῆς ὑπερφροσύνης αὐτοῦ, καὶ δλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀνάρρησιν ἀπέβαλε τὴν ἀρχὴν διὰ δόλου τοῦ ἀδελφοῦ Ἀντωνίου Β'. Τότε δ' ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, τὴν κοιτίδα τοῦ αὐτοῦ οἴκου, ὅπου εἶχε κτήσεις ὅπως διέλθῃ τὸν βίον ὡς ἡγεμὸν ἐν ἔξορίᾳ, ἢν δύναται νὰ γείνῃ χεῖσις τῆς λέξεως ἔξορίας. Ἐκεῖ δὲ πάντως ἔζη ἀκόμη ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς πολυθρυλήτου συγόδου. Ἀπήχησιν δὲ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς εὑρίσκομεν ἐν ταῖς μακριναῖς Ἀθήναις, ὅπου «Ἐλλην ἴερεύς, [δ Μιχαὴλ Καλοφρενᾶς] πολὺ μᾶλλον πεπαιδευμένος τοῦ λοιποῦ κλήρου, ἔγραψε πρὸς τὸν [λατινίζοντα] πατριάρχην, [Μητροφάνην] ἔξαιτούμενος τὸν προσήκοντα τύπον τῆς ἐπ' Ἐκκλη-

1. Σάθα Μνημεῖα Ἑλληνικῆς ἴστορίας Τομ. Γ' τομ. σ. 427.

τίας μνημονύσεως τοῦ δνόματος τοῦ πάπα¹. Διώκει δὲ τότε τὸ δοικῶτον βαῖλος, καθ' ἃ μανθάνομεν ἐκ μᾶς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ αὐτοῦ Καλοφρενᾶ², ἐπειδὴ δ. Ἀντώνιος εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1441. Καὶ δὲ μὲν ἀνήλικος υἱὸς αὐτοῦ Φράγκος ἀπουσίαζεν ἐν τῇ τουρκικῇ αὐλῇ, οἱ δὲ ὑπῆκοοι αὐτοῦ εἶχον ἀνακαλέσει τὸν πρότερον δεσπότην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐκεῖ δὲ εἶδεν αὐτὸν μετὰ τρία ἔτη δ πρῶτος ἀρχαιοδίφης ὁ πατήσας τὸν πόδα σὶς τὰς φραγκοχατουμένιας Ἀθήνας, Κυριακός δ Ἀγκωνίτης, δ Παύσανίας οὗτος τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν.

Ο παράδοξος οὗτος ἀνήρ, ὑπάρχας, καθ' ἃ δ Σχλιέμαν, ἔμπορος μὲν τὸ ἐπάγγελμα ἀλλ' ἀρχαιολόγος ἐκ κλίσεως, εἶχεν ἕτδι ἐπισκεψθῆ καὶ πρότερον ἡπάτης τὰς Ἀθήνας. Τῷ 1436 εἶχε διατρίψει ἐν τῇ πόλει ἐπὶ δύο ἑβδομάδας, ἔνειζόμενος ὑπὸ τινος Ἀντωνέλλη Βαλδουΐνη, ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἐπίσκεψιν, ἐν ὑπεράγαν ἀπησχολημένος περὶ τὴν ἀντιγραφὴν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, δὲν εἶχε ζητήσει ἀκρόασιν παρὰ τῷ δουκί. Καὶ αὐτός, καθ' ἃ πρότερον δ ἐκ Καπύης νοτάριος ἐπεσκέψθη τὸ λεγόμενον Σχολεῖον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ περιγράφει τὴν «οἰκίαν» ἥ «τὸ παλάτιον τοῦ Ἀδριανοῦ», ποιεῖται δὲ μνείαν τοῦ. Γοργονείου, τοῦ κατὰ τὴν νότιον κλιτὸν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ περὶ τῶν συγχρόνων Ἀθηνῶν, ἔξαιρουμένων τῶν μηγμείων, δλίγα ἀφηγεῖται πλίν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πόλις εἶχε τέσσαρας πύλας καὶ ὅτι εἶχε «νέα τείχη». Ἡ δὲ εἴδησις αὐτῇ ἐνισχύεται ὑπὸ τῆς μαρτυρίας ἄλλου περιηγητοῦ, ἐπισκεψθέντος τὰς Ἀθήνας μετὰ τοιάκοντα ἔτη, καὶ ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τὸ λεγόμενον βαλιεράνειον τεῖχος ὃς δῆθεν κτισθὲν ὑπὸ τῶν Ἀτζαϊωλῶν³. Περὶ δὲ τῶν κατοίκων οὐδὲν λέγεται ὃς ζῶντες "Ελληνες οὐδὲν παρεῖχον εἰς αὐτὸν ἐνδιαφέρον. Μὴ δὲν ἥτο ἀρχαιοδίφης;

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1444 δ ἔξαιρετος Κυριακὸς ἐπεσκέψθη καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας, καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, βοηθού-

1. [Σπυρ. Π. Λάμπρου Μιχαὴλ Καλοφρενᾶς καὶ ὁ πατριάρχης Μητροφάνης Β' (Ν. 'Ελλ. Α' σ. 43 ἐ Τοῦ αὐτοῦ, ίστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Γρηγοροβίου τόμ. Β' σ. 747 ἐ.)]

2. Αὐτόθι σ. 55. Νέος 'Ελληνομνήμων τόμ. 1. σ. 55.

3. 'Ο ἀνώνυμος περιηγητής (Δομίνικος δ ἐκ Βριξίας) ὁ περιγράψας τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ 1466 ποιεῖται λόγον περὶ τῆς πόλεως ὡς ἐπ' ἐσχάτων τειχισθείσης (ultimamente murata). 'Ιδε Mitteilungen des K. deutschen Archæologischen Instituts τόμ. ΚΔ' σ. 74).

ανος ὑπὸ τοῦ διμονέμου ἔξαδέλφου τοῦ δουκός, μετέβη δπως ὑπο-
ιάλη τὸ σέρβις (αὐτοῦ εἰς τὸν Νέοιον Ἀτζαϊώλην, τότε ἡγεμόνα
τῶν Ἀιθηνῶν), ὃν εἶραν «ἕπει τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ ῥψηλοῦ φρου-
ρίου τῆς πόλεως»¹. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ὑπέρ τῆς ἀρχαιότητος ἐν-
διαιρέον ὑπερηκόντισκό τὸ περὶ τῶν ζώντων ἀνθρώπων, καὶ σπεύ-
δον ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς δουκικῆς παροινσιάσεως διὰ νὺν ἐπισκεφθῆται τὰ
Προπύλαια καὶ τὴν Παρθενῶνα. Τὸ δὲ πρωτότυπον αὐτοῦ σχεδιο-
γμάριμα τῆς θυτικῆς προσόψιφεως τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Παρθένου
τε φεστιφῆν χειρογράφῳ ἀλλοτε μέν ποτε ἀνήκοντι εἰς τὸν δοῦκα
Αἰαντίδην, ἀλλὰ νῦν ἀποκειμένῳ ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ Βερολίνου καὶ
νυνὶ ἀρχαιοτάτῃ γνωστῇ ἀπεικόνισις τοῦ λαμπροῦ τούτου ναοῦ².
Ἀλλα δὲ σκαριφήματα μνημείων περιλαμβάνονται ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ
ετοῦς 1465 χειρογράφῳ τῆς συλλογῆς Βαρβερίνη, φυλασσομένῳ νῦν
ἐν τῷ Βατικανῷ, ὅπερ περιέχει τὰ διαγράμματα τοῦ San Gallo,
καὶ φαίνεται, ὅτι ὁ ἐπιφανὴς οὗτος ἀρχιτέκτων, ὅστις προέλαβε τὸ
ἔπειτα γηγενικὸν κείμενον σχεδὸν αὐτολεῖται ἐκ τῶν σημειωμάτων
τοῦ Κυριακοῦ, ἀντέγραψε καὶ τὰ συέδια αὐτοῦ.

Λί έν Έλλάδι ἀποδημίαι τοῦ Ἀγκωνίτου ἀρχαιοδίφου ἀποδει-
κνίστη τὸ ἔνδιαιφέρον γεγονός, ὅπερ ὑπὲρ τὸ δέον ἵγνοιήθη πολ-
λάκις, ὅτι οἱ Λατῖνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυνάσται ἦσαν ἐνίστε. ἄνδρες
πεπαιδευμένοι καὶ φίλοι τοῦ καλοῦ. Ὁ Κρουσῆνος Σομιαρίπας,
βιωῶνος τῆς Πάρου, ἐγαυρία ἐπιδεικνύων εἴς τινα ἐπισκεφθέντα
αὐτὸν μαρμάρινά τινα ἀγάλματα, ἀτινα εἶχεν ἀνακαλύψει κατ' ἀγα-
πταιρὺς ὥπ' αὐτοῦ γενομένας, καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ στείλῃ
μαρμαρίνην τινὰ κεφαλὴν καὶ ἄλλο γλυπτὸν μέλος εἰς τὸν ἐν Χίῳ
φίλον Ἰουστινιάνην—Μπάγκαν, φιλότεχνον συνθέτοντα Ἰταλικοὺς
πτίχους ἐν τῇ ἐπαύλει αὐτοῦ, τῇ ἐπονομαζομένῃ «Ὄμηρικῇ». Οὗτο
δὲ βαθέως συνεκινήθη ὁ Κυριακὸς ὑπὸ τῆς παιδεύσεως καὶ τῆς φι-
λοφροσύνης τοῦ Κρουσήνου, ὥστε καὶ ἐκεῖνος ἐξειθύμανεν εἰς τὴν
πύνταξιν ποιήματος, οὐ εὔτυχῶς εἰς καὶ μόνος στίχος ἐξεδόθη. Ὁ

1. Tozzetti Relazione di alcuni viaggi fatti in ... Toscana Τόπ. Ε' σ. 439, 340. Ἡ ἐπιστολὴ αὗτη φέρουσα χρονολογίαν Κυζιακό die, VI Kal. Apr. δριζει τὸ ἔτος τῆς δευτέρας ἐπισκέψεως τοῦ Κυριακοῦ, ἐπειδὴ ἡ 29 Μαρτίου συμπίπτει πρὸς Κυριακὴν τῷ 1444, καὶ γινώσκομεν ἐξ Ἀλλῆς ἐπιστολῆς, γραφείσης πρὸ τοῦ Ἰουνίου 1444, ὅτι ὁ Κυριακὺς ἐξέπλευσεν ἐκ Χαλκίδος εἰς Χίον, ὅπου ἐγράφη ἢ περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπιστολὴ τῆς Kal. Mar. τοῦ ἔτους τούτου.

2. Jahrbuch der K. preussischen Kunstsammlung 1841, p. 81.

Λορῖνος Γαττελοῦζος, ὁ Γενουίγνσιος δυνάστης τῆς Λέσβου, ἐβοήθησεν αὐτὸν ἐν τῇ ἔξερευνίσει ταύτης τῆς νήσου. Ὁ Βενετὸς διοικητὴς τῆς Τήνου συγιόδευσεν αὐτὸν ἐν τῇ πομπῇ ἀντοῦ γαλέρης, ὥπερ ἐπισκεφθῆται τὰς ἀρχαιότητας τῆς Διέλου, καὶ ὁ Καρολὸς Τόκκος, Β', ἵν προσπορθῆσεν ἀρχαιοπρεπῶς βασιλέα τῶν Ἡπειρωτῶν, παρέσχεν εἰς αὐτὸν τείσαν εὐκολίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἔρειπίων τῆς Λισσίνης καὶ εὐηρέστιῃ φιλοφρόνως νὰ φίψῃ τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ βλέψια εἰς τὴν χειρόγραφον ἔκθεσιν περὶ τῆς ἀποδημίας τοῦ ἀρχαιοδίφουν¹. Ἡλλος δέ τις τῶν Τόκκων εἶνε γνωστὸς ὃς ἀναθίσεις εἰς Ἑλληναὶ οἰδέα τὴν χάριν αὐτοῦ ἀντιγραφήν τῶν ἔργων τοῦ Χριστού καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἐν τοῖς μακρινοῖς Καλαβρύτοις ὁ Κυριακὸς συνήντησεν ἄλλον λόγιον κεκτημένον μεγάλην βιβλιοθήκην, ἐξ ἣς ὁ περιοδεύων ἀρχαιοδίφης ἐδικνείσθη ἀντιγραφούν τοῦ Ἡροδότου. Οὗτος κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν οὐδαμῶς ἡτοῖς ἐστερημένη παιδεύσειος, καὶ τοῦ ἐνίοτε ὑπετέθη μεθ' ὑπερβολικῆς σπουδῆς. Εἶνε ἀπ' ἐναντίας φανερόν, ὅτι οἱ φράγκοι αὐτοῖς ἥγειρόνες οὐδόλως ἤταν ἀδιάφοροι πρὸς τὸν περιβάλλοντας αὐτοὺς κόσμον καὶ ὅτι τὰ μᾶλλον πεπαιδευμένα τῶν τέκνων αὐτοῖς εἶχον συνείδησιν τοῦ μεγάλου αὐτῆς παρελθόντος:

Κατ' αὐτὸν τὸ ἔτος τῆς δευτέρας εἰς Ἀθήνας ἐπισκέψιμος τοῦ Κυριακοῦ συνέβη ἡ τελευταία ἀπόπειρα φιλοπάτριδος καὶ φιλοδέξου Ἑλληνος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἑλλάδος χάριν τῆς ιδίας φυλῆς. Ὁ μέλλον αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἦτο τότε δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ, τῆς μεσαιωνικῆς Σπάρτης, καὶ ἐσκέφθη, ὅτι εἶχε φιλάσσει τέλος ἢ ὄρα, ὅπως ἀναλάβῃ καὶ πάλιν τὸ σχέδιον τῆς προσταρίσεως τοῦ ἀστηραῖκοῦ δοικάτου, ὥπερ εἶχεν ἀποτύχει πρὸς ἐννέα ἔτῶν. Οἱ Τούρκοι, πιεζόμενοι δεινῶς ὑπὸ τῶν Οὔγγρων καὶ τῶν Ηολωνῶν, ἡττηθέντες ὑπὸ «τοῦ λευκοῦ ἵππου τῆς Βλαχίας» ἐν Νισσί (Nissi), προκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ Σκενδέρβεη ἐν τοῖς ὕρεσι τῆς Ἀλβανίας καὶ ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῆς ἐμφανίσεως βενετικοῦ στόλου ἐν τῷ Αἴγαιῳ, δὲν ἥδυναντο πλέον νὰ προστατεύσωσι τὸ δημιούργημα αὐτῶν ἐν Ἀθήναις. Ποὶν δὲ παρέλθη πολὺς χρόνος, ὁ τελευταῖος Κωνσταντῖνος εἰσώρμησεν εἰς τὰς Θήβας τοῦ ὑγκασε τὸν Νέριον Β' νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὸν φόρον. Ἡ αὐλὴ τῆς Νεαπόλεως ἤκουσεν, ὅτι εἶχε πράγματι καταλάβει τὰς Ἀθήνας, καὶ Ἀλιφόνσος Ε', ὁ Ἀραγωνικός, ὅτις οὐδέποτε εἶχε λησμονήσει, ὅτι ἔφερεν ἀκόμη

1. Studi e documenti di Storia e di Diritto Tōμ. ΙΕ' σ. 337.

τὴν προσωνυμίαν δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν, ἔγραψεν αἱρηνῆς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, ἐξαιτούμενος τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀπόδοσιγ τῷ δύο δουκάτων καὶ ἔστειλε τὸν μαρκίωνα τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Ἱερακίου (*Terace*), δπως παραλάβῃ αὐτὰ παρὰ τοῦ πορθμητοῦ. Ἀλλὰ μόλις ἦ ἐπιστολή εἰχε πεμφθῇ, καὶ ἐφίστασεν εἰς τὸν ἐπιστείλαντα τὸ ἄγγελικα τῆς μεγάλης παρὰ τὴν Βάργαν νίκης τῶν Τούρκων. Οὖδεν ἔκτοτε μανθάνομεν περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ μαρκίωνος, ἐπειδὴ πάντες διεγίνωσκον, ὅτι τότε πλέον ἦ τύχη τῶν Ἀθηνῶν ἐξηρτάτο ἐκ τῆς θελίσεως τοῦ νικηφόρου σουλτάνου. Ο Μουράτ Β' ἡδυτιρύσσει περὶ τε τῶν φαντασιώδων ἀξιώσεων τοῦ ἀραγωνικοῦ οἴκου καὶ τῶν προσπαθειῶν τοῦ οίκου τῶν Παλαιολόγων.

Τὰ δὲ κατὰ τὸν Νέριον εἶχον οἰκτρότατα ἐν τῇ χρίσει ἐκείνῃ. Οἱ τοῦρκοι ἐτιμώρησαν αὐτὸν ἐπὶ τῇ γενομένῃ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ὑποχωρήσει. Ἐξ ἑτέρου δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ἡπείλησε αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ ἢν ἐπέδειξεν ὑποσχεθεὶς τὴν ἐπανάληψιν τῆς πληρωμῆς φύρου εἰς τοὺς Τούρκους. 'Αλλ' δ σουλτάνος, ἐμμένων πιστὸς εἰς τὸ πατροπαράδοτον παρὸν τοῖς Τούρκοις σύστημα τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ ἀσθενεστέρου δύο ἀντιπάλων χριστιανικῶν ἐθνῶν, ἥναγκασε τὸν "Ἐλληνα δεσπότην νὰ ἐκκενώσῃ τὸ ιρλωρεντιακὸν δουκάτον. Ο δὲ Νέριος ἔτυχε τῆς εὐτελοῦς ἵκανοποιίσεως νὰ συνοδεύσῃ τὸν αὐθιέντην αὐτοῦ καὶ κυρίαρχον μέχρι τοῦ Ισθμοῦ καὶ νὰ παραστῇ μάζευς τῆς ὑπὸ τῶν Σέρβων γενιτσάρων ἀλώσεως τοῦ περιωνύμου τείχους τοῦ Ἐξαμίλιου, εἰς ὃ εἶχον μάτιην ἐμπιστευθῆ ὡς "Ἐλλήνες. Μετὰ δὲ πέντε ἔτη, τῷ 1461, βιαστικὸν ἔγγραφον παρέχει εἰς ἥμας τελευταίαν τινὰ καὶ χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τοῦ ταλαιπώρου Νερίου, δε τὸ πρὸς τὸν νέον σουλτάνον Μωάμεθ Β' Βενετὸς ἀπεσταλμένος λαμβάνει τὴν ὁδηγίαν νὰ ἐρωτήσῃ τὸν ἴταρον τοῦτον δυνάστην, ἂν θέλῃ νὰ βιάσῃ τὸν ὑποτελῆ εἰς αὐτὸν¹ «αὐθιέντην τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν» νὰ κανογίσῃ τὰς χριστιανὰς ἀξιώσεις δύο Βενετῶν.

Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Νερίου ἐπηκολούθησε μία τῶν τραγῳδῶν ἐκείνων, ἐν αἷς οὐχὶ σπανίως πρωτηγωνίσθησαν αἱ γυναικεῖς τῆς φραγκοκρατουμένης Ἐλλάδος καὶ ἡς δύναται νὰ λάβῃ ἡς θέμα νέος τις δραματικὸς ποιητής. Καὶ δὴ δ Νέριος δ Β' μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης συζύγου εἶχε νυμφευθῆ περικαλλῆ καὶ ἐρωτομανῆ Βενετίγ, τὴν Κιάραν Ζώρζη ἥ Giorgio, μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ

¹ Jorga ἐν τῇ Revue de l'Orient latin Τομ. II σελ. 73.

βαρώνου τῆς Καρύστου, καταγομένου ἐκ τῶν προγενεστέρων μαρκιώνων τῆς Βοδονίτης. Ἡ δούκισσα Κιάρα ἐγέννησε εἰς αὐτὸν τρίσην, τὸν Φραγκίσκον, ὃστις ἡτο ἀτυχῶς ἀκόμη ἀνήλικος, ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός. Ἡ μήτηρ τοῦ παιδὸς κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ἀντ' αὐτοῦ καὶ ἔπεισε τὴν Πύλην διὰ τῶν συνήθων μεθόδων γὰρ ἐπικυρώσῃ τὸν σφετερισμόν. Ἄλλα μετὰ βραχὺ ἐπεσκέψιμη τὰς Ἀθήνας ἐν τῇ ἐκτελέσει ἐμπορικῆς τινος ἐντολῆς νεαροῦς Βενετῶς εὐπατρίδης, ὁ Βαρθολομαῖος Κονταρίνης, οὗ δὲ πατήρ εἶχεν ὑπάρχει διοικητὴς τῆς Βενετικῆς ἀποικίας τοῦ Ναυπλίου. Ἡ δούκισσα κατελήφθη ὑπὸ ἔρωτος πρὸς τὸν θελκτικὸν ἐπισκέπτην καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν γ' ἀξιώσῃ τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ τὴν χώραν. Ο δὲ Κονταρίνης ἀπίγνησεν ὅτι δυστυχῶς είχεν ἀφῆσει σύζυγον ἐν τῷ κατὰ τὴν Βενετίαν μεγάρῳ αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς τὴν δεσποιγαν τῆς Ἀκροπόλεως, γυναικα ἥτις θὰ ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἔξελθοῦσα ἐκ τινός τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου, δὲν παρίστατο ὡς ἐμπόδιον ἢ Βενετίη σύζυγος. Ἡτο ἐποχὴ μεγάλων ἐγκλημάτων. Καὶ δὲ Κονταρίνης ἀπέδειξεν, ὃτι οὐδὲν Ἀθηναῖον τὴν ἐπιτέλεσιν δολοφονίας, ἐδηλιτηρίασε τὴν σύζυγον καὶ ἐπέστρεψεν, δύως ἀπολαύσῃ τοὺς ἐναγκαλισμοὺς καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δουκίσσης.

'Αλλ' οἱ Ἀθηναῖοι μετ' οὐ πολὺ ἐβράυνθησαν τὴν βενετικὴν ἔκεινην κυριαρχίαν. Παρεπονήθησαν εἰς τὸν Μωάμεθ Β'. Ο μέγας σουλτᾶνος ἐξήτησεν ἐξηγήσεις, καὶ δὲ Κονταρίνης ἤναγκάσθη νὰ ἐμφανισθῇ μετὰ τοῦ προγονοῦ, οὐ κηδεμῶν διετείνετο ὅτι ήτο, ἐν τῇ τουρκικῇ αὐλῇ. Ἐκεῖ δ' εὑρεν ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον, τὸν Φράγκον Ἀτζαϊώλην, τὸν μόνον υἱὸν τοῦ θανόντος δουκὸς Ἀντωνίου Β' καὶ ἐξάδελφον τοῦ Φραγκίσκου, ἵδιαζόντως εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ καὶ πρόθυμον ὑποψήφιον τοῦ Ἀθηναϊκοῦ θρόνου. "Οτε δὲ δὲ σουλτᾶνος ἥισε τὴν τραγικὴν διήγησιν περὶ τοῦ ἔρωτος τῆς Κιάρας, διέταξε τὴν καθαίρεσιν αὐτῆς τε καὶ τοῦ συζύγου, καὶ παρεκάλεσε τοὺς; 'Αθηναίους νὰ δεχθῶσιν ὡς αὐθέντην τὸν Φράγκον. Καὶ περὶ μὲν τοῦ νεαροῦ Φραγκίσκου, τοῦ υἱοῦ τῆς Κιάρας, δὲν γίνεται πλέον λόγος, ἀλλ' ἡ τραγωδία δὲν ἔληξεν ἀκόμη. Μόλις δὲ Φράγκος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ διέταξε τὴν φυλάκισιν τῆς θείας Κιάρας, ἐνέκλεισεν αὐτὴν εἰς τὸ δεσμωτήριον τῶν Μεγάρων, καὶ ἐκεῖ ἐφονεύθη μυστηριωδῶς. Γραφικὴ δὲ παράδοσις διατεδομένη μετὰ τρεῖς αἰῶνας ἐν Ἀθήναις παριστάνει τὸν Φράγκον στραγγαλίσαντα αὐτὴν διὰ τῶν ἴδιων αὐτοῦ χειρῶν, ὅτε ἡ

Κιάρα ἐπεκαλεῖτο γονιπετὴς τὴν βιοήθειαν τῆς Παναγίας, καὶ ἔπειτα κόψαντα τὴν κεφαλὴν αὐτῆς διὰ τῆς σπάθης.¹ Οὕτω βαθεῖα ἦτο ἡ αἰσθησι, ἥν εἶδεν ἐμποιήσει εἰς τὴν λαϊκὴν φαντασίαν τὸ μοιραῖον αὐτῆς τέλος.

Θρῦλός τις γνωρίζει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ὁ σύζυγος αὐτῆς «ὅ ναύαρχος» εἶχεν ἔλθει μετὰ πλοίων εἰς τὸν Πειραιῶν, ὅπως ἀπελευθερώσῃ αὐτὴν, ἀλλὰ ἔφθασε παρὰ πολὺ ἀργά. Μὴ δυνηθεῖς δὲ νὰ σώσῃ αὐτὴν ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἔκδικήσῃ καὶ ὑπέβαλε τὰ βδελυφὰ συμβάντα εἰς τὸν σουλτᾶνον. 'Ο Μωάμεθ Β', ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ διαγωγῇ τοῦ προστατευομένού ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴ λυπούμενος Ἰσως, ὅτι ἔδιδετο εἰς αὐτὸν πρόφασις, ἵνα καταλύσῃ τὰ κατάλοιπα τῆς ἐν 'Αθήναις φραγκοκρατίαις, διέταξε τὸν διοικητὴν Θεσσαλίας 'Ομάρ, τὸν υἱὸν τοῦ Γουραχάν, νὰ βαδίσῃ ἐναντίον τῆς πόλεως. Καὶ τὸ μὲν ἀστυ οὐδεμίαν ἀντέταξεν ἀντίστασιν, ἐπειδὴ τὰ νέα αὐτοῦ τείχη ἀπετέλουν ὅλως μικρὸν προβίολον, ὃ δὲ πλήθυσμὸς αὐτοῦ ἦτο ὅλιγάνθρωπος καὶ τὰ μέσα τῆς ἀμύνης ἦσαν ἀνεπαρκῆ. Καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ἐφαίνετο ἀνταγωνιζομένη κατὰ τῶν 'Αθηναίων. Καὶ τῇ μὲν 29 Μαΐου, τῇ τρίτῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπεφάνη ἐν τῷ οὐρανῷ κομήτης, ἐπηκολούθησε δὲ φοβερὰ σιτοδεία, ἀναγκάσασα τοὺς πολίτας νὰ τρώγωσι ὕεις καὶ χόρτα. Τῇ 4 Ἰουνίου 1460 ἡ πόλις ἐκχριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων². 'Αλλ' ἡ 'Ακρόπολις, ἥτις ἐφημίζετο ὡς δυσπόδιος, ἀντέστη ἐπὶ μάκρον. Μάτην δὲ κοντόσταυλας τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἔνιοι τῶν πολιτῶν προσήνεγκον τὸ κάστρον εἰς τὴν Βενετίαν διά τινος τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν οἶκον Ζώρζη. Καὶ διέταξε μὲν ἡ βενετικὴ κυβέρνησις τὸν βαῖλον τῆς Χαλκίδος νὰ θεωρήσῃ μὲν ὑφισταμένην τὴν προσφοράν, ἀλλὰ δὲν προέβη εἰς διαβήματα, ὅπως διασώσῃ τὸ περιωνυμότατον τῶν φρούριών τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου' μάτην

1. *Καμπούρδογλου*. Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν 'Αθηναίων τόμ. I' σ. 141. 'Η παράδοσις αὗτη μεταδέτει τὴν σκηνὴν ἐν τόπῳ γραμμικωτέρῳ τῶν Μεγάρων, ἐν τῇ μιονῇ τοῦ Δαφγίου, τῷ μαυσωλείῳ τούτῳ τῶν Γάλλων δουκῶν.

2. Σύγχρονος σημείωσις ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 108 λειτουργικῷ κώδικι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης 'Αθηνῶν δρίζει τὴν ἄλωσιν ὡς γενομένην τῇ 4 Μαΐου 1486, ἡμέρᾳ Παρασκευῆς ἀλλὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο Παρασκευῆ ἦτο ἡ 4 Ἰουνίου καὶ οὐχὶ ἡ 4 Μαΐου, τοῦτο δὲ συμφωνεῖ πρὸς τὴν γρονολογίαν 'Ιουνίου 1456 τὴν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ, τοῦ Βραχέως χρονικοῦ' τῆς Πατριαρχικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ G à d a

ἐκάλεσε ἔνα μετὰ τὸν ἄλλον τῶν Λατίνων ἡγεμόνων πρὸς βοήθειαν αὐτῆς. Ἐκ τῆς παρουσίας Ἀθηναίου πρέσβεως ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Νεαπόλεως¹ δυνάμεθα νὰ ἔχων γιομεν τὸ συμπέρασμα δια μεταξὺ τούτων ὑπῆρχε καὶ Ἀλφόνσος Ε' δ' Ἀραγωνικός, δι φέρων τὴν προσωνυμίαν δούκος τῶν Ἀθηνῶν. Ο παπικὸς στόλος, διτις εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὸ Αἴγαιον, οὐδὲ καν εἰςέπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ δ' Ὁμάδο μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν νὰ σαλεύσῃ τὴν πρὸς τὸν Φράγκον ὑποταγὴν τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως., μπέμησε τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, δια θάττον ἥ βράδιον ὥφειλε ν' ἀποδώσῃ τὰς Ἀθήνας εἰς τὸν σουλτάνον, διτις εἶχε δώσει αὐτὰς εἰς αὐτόν. «Διὸ νῦν, προσέθηκεν δι Τούρκος στρατηγός, μὲν θέλητε νὰ παραδώσητε τὴν Ἀκρόπολιν, ή Μεγαλειότης Αὐτοῦ προσφέρει εἰς ὑμᾶς τὴν χώραν τῆς Βοιωτίας μετὰ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν καὶ θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ὑμᾶς ν' ἀποκομίσῃ τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει χρήματα καὶ τὰς ἴδιας ὑμῶν κτήσεις». Ο Φράγκος ἀνέμεινε μόνον μέχρις οὐδὲ δια μωάμεθ ἐπικυρώσῃ τὴν προσφορὰν τοῦ ὑφισταμένου καὶ ἐπειτα ἐγκατέλιπε διὰ παντὸς τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τριῶν υἱῶν. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἀφῆκε τὴν μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ποναγίας δι τελευταῖος καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος, δὲ ἐξ Εὐβοίας Νικόλαος Πρόθυμος. Μόλις δὲ τῷ 1875· ἐγκατεστάθη καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις Λατίνος ἵδραρχης.

Ο μέγιας σουλτάνος, καθ' ἣ διηγεῖται δι "Ελλην αὐτοῦ ἰστορικὸς Κριτόβουλος, κατείχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἔδῃ τὴν πόλιν τῶν φιλοσόφων. Ἐγίνωσκε δ' δι μωάμεθ τὴν ἐλληνικὴν καὶ εἶχεν ἀκούσει καὶ ἀναγνώσει πολλὰ περὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰκάσωμεν δια δι Κυριακὸς δι Ἀγκωνίτης εἶχε ποιήσει εἰς αὐτὸν λόγον περὶ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων, διτε εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς ἀναγνώστης τοῦ σουλτάνου διαρκούσῃς τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως². Ο παράδοξος ἐκεῖνος φιλέλλην, οἷον παριστάνει ἀναίδῶς τὸν προθητὴν τῆς "Ελλάδος δι Κριτόβουλος, ὥρεγειο νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς τόπους, ἵπου εἶχον πατήσει τὸν πόδα καὶ λαλήσει οἵ ἥρωες καὶ οἵ σοφοὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ συγχρόνως νὰ ἔξετάσῃ δι' ὁφθαλμοῦ πολιτευτοῦ τὴν θέσιν τῆς πόλεως καὶ τὰ κατὰ τοὺς λιμένας αὐτῆς. Εὐ-

1. Archivio Storico per le province Napoletane τομ. ΚΗ σ. 203.

2. De Rossi Inscriptiones Christianae urbis Romae Τομ. Β' μέρ. α' σ. 374.

καιρίαν δὲ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ πόθου αὐτοῦ εὗρε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1458 ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ὅπου εἶχε τιμωρήσει τοὺς ἐν αὐτῇ "Ἐλληνας δεσπότας. "Οτε δ' ἔφθασεν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως, ἀν πιστεύσωμεν παράδοσιν πολὺ μεταγενεστέραν¹, ὁ ἥγιούμενος τῆς Καισαριανῆς, τῆς μονῆς τῆς ἔτι καὶ νῦν ἔμφωλενούσης ἐντός τινος τῶν πτυχῶν τοῦ Ὑμητοῦ, ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως. Ἡ διήγησις αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἀπίθανον, ἐπειδὴ ὁ "Ἐλλην μῆτροπολίτης Ἰσίδωρος εἶχε φύγει εἰς τὴν βιενετικὴν νῆσον Τῆνον καὶ ὡς ἐκ τούτου δ ἥγιούμενος ἐκεῖνος ἦτο πιθανῶς ἐπιφανέστατος τῶν ἀπομεινάντων ἐν Ἀθήναις πρωτεύοντιοι Ελλήνων. Ὁ σουλτάνος διέτριψεν ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἐπισκεπτόμενος τὴν νέαν αὐτοῦ κτῆσιν «μάλιστα τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ πόλεων ἐν γνώμῃ γενέσθαι»² καθ' ἄ λέγει μεγαλοφρονῶν δ 'Αθηναῖος Χαλκονδύλης. 'Αλλ' εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν δσα εἶδεν ἐθαύμασε τὴν 'Ακρόπολιν, ἢς τ' ἀρχαῖα καὶ νέα κτίρια ἐξήτασε «ώς σοφός τε καὶ φιλέλλην καὶ μέγας βασιλεὺς»³. Καθ' οὐ πρὸ αὐτοῦ δ βασιλεὺς τῆς 'Αραγωνίας Πέτρος δ Δ' ἐκαυχᾶτο κεκτημένος τοιοῦτο κειμήλιον καὶ ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ ἐξεφώνησε. «Πόση δὲ χάρις ὁφείλεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ νόμῳ 'Ομάρῃ τῷ Τουραχάνεῳ». Τοὺς ὑποταχθέντας 'Αθηναίους ἔσωσαν καὶ πάλιν οἱ πρόγονοι αὐτῶν. 'Ως δὲ ἄλλοτέ ποτε δ [Σύλλας], δ Μωάμεθ μετεχειρίσθη αὐτοὺς φιλανθρώπως, ἀπεδέχθη ἀπαντα αὐτῶν τὰ αἰτήματα καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ καὶ διάφορα προνόμια. Μέχρις αὐτοῦ τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ὑπῆρχον 'Αθηναῖοι δυνάμενοι νὰ ἐπιδείξωσι πιστοποιητικὰ ἀπαλλαγῆς δασμῶν, ἐκδεδομένα εἰς τοὺς προγόνους αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ. 'Αλλ' ἀν δ ἐλληνικὸς κλῆρος εἶχε ἐλπίσει, δτι ἡ μεγάλη καθεδρικὴ ἐκκλησία ἥθελεν ἀποδοθῆ εἰς τοὺς δρυμοδόξους, ἥπατήθησαν. 'Ο Παρθενών. νῦν τὸ τρίτον μεταμορφωθείς, μετεβλήθη εἰς τζαμίον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ εἰς δέειαν κορυφὴν ἀπολήγοντος μιναρὲ τοῦ ὑψωθέντος ὑπὲρ αὐτὸν δ μουεξίν ἐκάλει τοὺς πιστοὺς εἰς τὸ Ισμαΐδ ἥτοι τὸν «οἰκον τῆς προσευχῆς». 'Ομοίαν δὲ τύχην ὑπέστη ἡ 'Εκκλησία ἐκείνη, ἥτις εἶχε χρησιμεύσει ως δρυμοδόξος μητρόπολις ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας, ἀλλ' ἥτις πρὸς τιμὴν τοῦ σουλτάνου ἔλαβε τὸ ὄνομα Φετιχιὲ Τζα-

1. Spon Voyage Τόμ. Β' σ. 165, 172.

2. Χαλκονδύλη ἔκδ. Βόννης σ. 458,1.

[3] Κριτόβιοντος ἐν τοῖς Fragmēta hist. gr τοῦ Muller Τόμ. Ε' σ. 125].

μισί, ἥτις τέλητον πορθητοῦ καὶ ἥτις διατηρεῖ ἀκόμη ἐν μέρει τῶν ρυπαρῶν περιχώρων τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρτοποιείου τὰ ἔχνη τοῦ προτέρου αὐτῆς προορισμοῦ.

Ἡ ἀνώνυμος πραγματεία «Τὰ θέατρα καὶ διδασκαλεῖα τῶν Ἀθηνῶν», ἥτις εἶχε πιθανῶς συνταχθῆ ὑπό τινος "Ελληνος ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἵσως δπως χρησιμεύσῃ ὡς ὅδηγὸς τοῦ ἐπιφανοῦς ἐπισκέπτου, παρέχει εἰς ἡμᾶς τελευταίαν τινὰ φωτεινὴν εἰκόνα τῶν φραγκορατούμενων Ἀθηνῶν. Τὸ χοριγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ἥτο ἀκόμη γνωστὸν ὡς Φανὸς τοῦ Δημοσθένους, δι πίργος τῶν ἀνέμων ὑπετίθετο ὅτι ἥτο «ἡ σχολὴ τοῦ Σωκράτους», ἡ πύλη τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχιγέτιδος εἶχε μεταβληθῆ ἐν τῷ κοινῷ λόγῳ εἰς «παλάτην τοῦ Θεμιστοκλέους», τὸ Ὁδεῖον τοῦ Περικλέους ἐκαλεῖτο «σχολὴ τοῦ Ἀριστοφάνους» καὶ τὸ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀιτικοῦ εἶχε διπλῆν προσωινμίαν, καλούμενον «παλάτια τοῦ Κλεωνίδου καὶ Μιλτιάδου». Αἱ οἰκίαι αὗτινές ποτε ἀνήκον εἰς τὸν Θουκυδίδην, τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Ἀλκμαίωνα, ἥσαν γνωστόταται εἰς τὸν πάντα εἰδότην ἐπιχώριον ἀρχαιογνώστην, ὅστις ἀνευ δισταγμοῦ μεταβάλλει τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης εἰς μικρὸν σχολεῖον μουσικῶν ἴδρυθεν ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου.

Τὴν πέμπτην ἡμέραν μετὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ὁ κληρονόμος τῶν μέγαλων ἐκείνων ἀνδρῶν ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πόλεως καὶ μετέβη εἰς τὰς Θήβας, τὴν ἔδραν τοῦ ὑποτελοῦς Φράγκου, ὅστις βεβαίως ἔξεπεμψε στεναγμὸν ἀνακουφίσεως, ὅτε ὁ τρομερὸς αὐτοῦ ἐπισκέπτης μετὰ βραχεῖαν ἔξετασιν τῆς Βοιωτίας ἀπῆλθε μεταβαίνων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐπὶ δύο δὲ ἀκόμη ἔτη κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς ἐν Θήβαις κτήσεις αἵτοι, ἔξι ἓν ἀπελάμβανεν εἰςόδημα ἐπ' Ἰσης μέγα ὡς καὶ πρότερον, ἕως τῷ 1460 ὁ Μωάμεθ μετὰ τὴν δριστικὴν κατάλυσιν τῶν δύο ἑλληνικῶν δεσποτάτων τῆς Πελοποννήσου ἐπεσκέψθη καὶ πάλιν τὰς Ἀθήνας. Ἐκεῖ δὲ ὁ σουλτάνος ἤκουσε τὴν φήμην, ὅτι Ἀθηναῖοί τινες εἶχον συιωμόσει νὰ ἔγκαταστήσωσι καὶ πάλιν τὸν Φλωρεντίνον αὖτιν αὐθέντην. Ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἔκρινε τὰ κατὰ τὴν τύχην τοῦ Φράγκου. Κατ' ἐκεῖναν τὸν χρόνον οὗτος ὑπηρέτει ὡς ὑποτελὴς τοῦ σουλτάνου μετὰ Ὑλης βοιωτικοῦ ἱππικοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Μωάμεθ. Ὁ δ' ἐπικυρίαρχος αὐτοῦ διέταξεν αὐτὸν νὰ συμπράξῃ κατά τινα ἐπίθεσιν ἥν ἔμελέτα ἐναντίον τῶν ὑπολειπομένων τμημάτων τῆς ἀρχαίας κομιτείας τῆς Κεφαλληνίας, τῆς κτήσεως τῶν Τόκκων. Καὶ ἕκανει

μὲν δὲ Φράγκος νάγωνισθῇ ἐναντίον τοῦ δύμοφύλου ἐπ' ἐσχάτων δ' ἔξεδόθη περίεργος αὐτοῦ ἐπιστολή, ἐν ᾧ διὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον, προσήγεγκε τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὡς σπείραρχος (condottiere) εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Μεδιολάνου· Φραγκίσκον Σφόρτισαν ἀντὶ ἐνιαυσίας χορηγίας δεκαπισχιλῶν δουκάτων¹. 'Αλλ' ἡναγκάσθη δύμως ὁ Φράγκος νὰ ὑπακούσῃ τοῖς τὸν Μωάμεθ· ἐπετέλεσε τὸ ἐπιβληθὲν εἰς αὐτὸν ἀξιοθρήνητον ἔργον, καὶ μετέβη εἰς τὸ στρατῆγον τοῦ Ζαγανοῦ πασᾶ, τοῦ διοικητοῦ τῆς Πελοποννήσου, μὴ ἐννοήσας, διὰ οὗτος εἶχε διάταγὴν νὰ φονεύσῃ αὐτόν. Καὶ δὴ δὲ πασαᾶς ἐκάλεσε τὸν Φράγκον εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐν ᾧ ἐκράτησεν αὐτὸν ἐν μέσῳ λόγων μέχρις οὗ ἐνύκτωσεν. 'Αλλ' ὅτε δὲ ἀνύποπτος Φράγκος ἐπορεύετο ἐπιστρέφων εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, οἱ φύλακες τοῦ Ζαγανοῦ συνέλαβον καὶ ἐστραγγάλισαν αὐτόν. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ θλιβερὸν τέλος τοῦ τελευταίου αὐθέντου τῶν Θηβῶν. 'Ο Μωάμεθ προσήρτησε σύμπασαν τὴν Βοιωτίαν, καὶ οὕτως κατέλυσε τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ δουκάτου τῶν 'Αθηνῶν.

Οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Φράγκου εἰσήχθησαν εἰς τὸ σῶμα τῶν Γενιτσάρων, δύπον εἰς αὐτῶν ἐπέδειξε τοιαύτην στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν ἴκανότητα, ὡς τε εἴλκυσε τὴν εὔνοιαν τοῦ κυριάρχου. 'Ηδὲ μήτηρ αὐτῶν, Ἐλληνὶς ἐξ εὐγενῶν καταγομένη καὶ περιώνυμος ἐπὶ τῇ καλλινῆ, ἔγεινεν ἥαιτία φιβερᾶς τραγῳδίας διαταραχάσης τίν τε αὐλήν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Καὶ δὴ δὲ Γεώργιος 'Αμοιρούτζης, δὲ πρότερον ὑπουργὸς καὶ [νομιζόμενος] προδό η; τοῦ τελευταίου Ἐλληνος αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζούντας [Δαυίδ Κομνηνοῦ] κατελήφθη ὑπὸ ἀπεγνωσμένου ἔρωτος πρὸς τὴν ὥραιαν χήραν, πρὸς ἣν ἀπηύθυνε ἐρωτικοὺς στίχους² καὶ ὕμοσεν, εἰ καὶ ἦτο ἦδη ἔγγαμος, νὰ νυμφευθῇ αὐτὴν ἢ νὰ ποθάνῃ. 'Ο οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπηγόρευσε τὸν γάμον, καὶ προειμησε νὰ κείρωσι τὸ γένειον αὐτοῦ καὶ νάποβάλῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μᾶλλον ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν σουλτανόν. 'Αλλὰ ταχεῖα νέμεσις ἐτιμώρησε τὸν δέγαμον, ἐπειδὴ κατέπεσε νεκρός, κρατῶν διὰ τῆς χειρὸς τοὺς κύβους³.

Καίτοι ἡ δυναστεία τῶν 'Ατζαϊωλῶν εἶχεν οὕτω καταλυθῆ διὰ παντός, μέλη τῆς μεγάλης ταύτης οἰκογενείας διέμειναν ἀκόμη ἐν

1. Σπυρ. Π. Λάμπρου Νέος Ἐλληνομυρημών Τόμ. Α' σ. 216 - 8.

2. Σπύρ. Π. Λάμπρου Δελτίον ίστορι καὶ ἔθν. ἐταρ. τοῦ Β' σ. 275έ. «Ποιήματα τοῦ Γεωργίου 'Αμοιρούτζη»

[3. Δαονίκου Χαλκοκονδύλη 483, 4.]

Ἐλλάδι. Ἐτζαϊώλης τις ἔγεινε πολιτικὸς διοικητὴς τῆς ἀρχαίας βενετικῆς ἀποικίας Κορώνης ἐν Μεσσήνῃ, ὅτε κατέκτησαν αὐτὴν τῷ 1532 οἱ Ἰσπανοί, νικήσαντες τοὺς Τούρκους "Οτε δὲ οὗτοι ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν, συνέληψαν μὲν ὑπὸ πειραιῶν καὶ τέλος ἀπηλευθερώθη διὰ λύτρων, ἀλλ' ἀπέθανε πτωχὸς ἐν Νεαπόλει, ἐν αὐτῇ ἔκεινῃ τῇ πόλει, ὅπου διοίκησεν αὐτοῦ εἶχε τὸ πρῶτον ἀνέλθει εἰς περιωπήν. Ἀρχομένην δὲ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος εἰς τὸν Γάλλον περιτυγητήν Πουκεβίλ ἐπεδείχθη ἐν Ἀθηναῖς δημότης καλούμενος Νέρης εἰς οὖν τὰς φλέβας ἔρρεεν οἷμα τῶν ἐκ Φλωρεντίας δουκῶν, καὶ ὁ νέος ἴστορικὸς τῶν χριστιανικῶν Ἀθηνῶν Νερούττος συνείθιζε νὰ ἵσχυρίζηται, διτο διοίκησεν αὐτῷ κατήγετο ἐκ τοῦ Nerozzo Πίττη αὐθέντου τοῦ Συκαμίνου καὶ θείου τοῦ τελευταίου δούκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν δὲ τῇ Φλωρεντίᾳ διοίκησεν τῶν Ἀτζαϊωλῶν ἐξέλιπε πρὸ δὲ λίγων μόνον δεκάδων ἐτῶν, τῷ 1834, καὶ ἡ μονή τῶν Καρθουσίων (Certosa) καὶ ἡ παρόχθιος τοῦ "Ἄρνου ὅδὸς ἢ φερωνυμουμένη ἀπὸ τῶν Ἀτζαϊωλῶν (Lung' Arno Acciaiuoli) διασώζουσι μέχρι τοῦ νῦν τὴν μνήμην αὐτῶν. Ἐν τινι δὲ φλωρεντιακῇ πινακοθήκῃ εὑρίσκονται δύο ἔγχρωμοι προσωπογραφίαι δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν, σίτινες φιλίνονται διτες διοίκησεν οἱ Νέριος Α' καὶ διοίκησεν Αντώνιος Α'. Οὕτω δὲ οἱ Φλωρεντίνοι δούκες τῶν Ἀθηνῶν εἶνε οἱ μόνοι Φράγκοι δυνάσται τῆς Ἑλλάδος, ἐξαιρουμένων τῶν παλατίνων κομίτων τῆς Κεφαλληνίας, ὃν ἡ εἰκὼν διεσώθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους¹.

Οὔτεως ἔληξεν ἡ παράδοξος σχέσις μεταξὺ Φλωρεντίας καὶ Ἀθηνῶν. Καὶ ἐπίτιτλος μὲν δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβη τίραννος τῶν Φλωρεντίνων, Φλωρεντίνος δ' ἔμπορος ἔγεινε δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν.

'Αλλ' οἱ χρόνοι, καθ' οὓς Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ τυχοδιώκται ἥδυναντο νὰ εῦρωσι ὡς τῆς ἐπαγγελίας ἐπὶ τοῦ ποιητικοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος εἶχεν παρέλθει. Ἐπὶ τὴν χώραν ἐπεχύθη ἡ στεγνὴ μονοτονία τῆς τουρκοκρατίας πλὴν ἡ ἔκει διοίκησεν τοῦ Αἰγαίου καὶ αἱ βενετικαὶ ἀποικίαι συνέμε ναν ἀκόμη ὡς μόνοι θεματοφύλακες ἐσπερίου πολιτισμοῦ, μόναι ἀκτίνες φωτὸς ἐν τῇ ἀλλοτε λαμπρᾷ λατινικῇ Ἀνατολῇ.

1. Αἱ προσωπογραφίαι τῶν ἔξι Φλωρεντίνων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Fanelli Atene Attica είνε δυστυχῶς φαντασιώδεις. Ἐξ ἑτέρου δὲ ἡ ζωγραφία τοῦ Ἰωσίου ἐν τινι τῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὸ Γεράκι τῆς Λακωνικῆς ιραίνεται σκοπούσα τὴν ἔξεικόνισεν ἐνὸς τῶν Φράγκων βαρώνων τοῦ καστρου ἔκείνου.